

ЛІЛІЯ СУШЕНЦЕВА
Інститут професійно-технічної освіти
НАПН України
м. Київ

ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН

Динамічний розвиток виробничих, інформаційно-комунікаційних технологій, техніки, швидкозмінні умови життя в інформаційному суспільстві, наукові знання, що постійно оновлюються, вимагають від педагога професійного навчання умінь мобільно реагувати на постійно змінювані потреби суспільства. Сучасному динамічному суспільству потрібний педагог, відкритий до всього нового, здатний швидко адаптуватися у складних умовах професійної і соціальної дійсності, самостійно і відповідально приймати рішення, орієнтований на успіх і самовдосконалення. Ці вимоги неухильно зростатимуть в умовах підвищення рівня загальної та професійної освіти людини, тому мобільність як один з невід'ємних показників професійної і соціальної зрілості суб'єкта є тією особливою межею, яка характеризує внутрішню готовність людини до якісних змін.

Нині до майбутнього педагога професійного навчання ставлять інші вимоги, аніж п'ять-десять років тому. В ідеалі загальні цілі освіти повинні створювати гармонійну триєдність й забезпечувати переосмислення багатьох позицій в усьому освітньому процесі. Це стосується мети, змісту, форм, методів і засобів навчання й виховання та переосмислення ролі особистості педагога професійного навчання, вимог до рівня його загального та професійного розвитку, фахової майстерності тощо. Водночас ми констатуємо, що спроби здійснити педагогічну конкретизацію цілей професійного навчання і побудувати конкретний зміст професійної освіти і навчання зустрічаються поки що з певними труднощами.

Загальновідомо, що головною метою професійної підготовки є діяльність, здатність до варіативності, особистісні якості фахівця, що визначають рівень його загальної і професійної культури, інтелектуальний розвиток і професійне мислення. Це зумовлено вимогами ринку праці, тому «нова

демократична освітньо-педагогічна ідеологія передбачає переорієнтацію з інформаційного на проблемно-діяльнісний тип освіти»¹.

У навчально-виробничому процесі професійно-технічного навчального закладу вирішальна роль належить викладачам спеціальних, загальнотехнічних дисциплін і майстрам виробничого навчання (далі педагогам професійного навчання), адже вони спрямовують пізнавальну діяльність учнів. Планомірно організована діяльність педагога професійного навчання й учнів – це забезпечення оволодіння учнями професійними знаннями, уміннями самостійно аналізувати виробничі ситуації і знаходити способи їх вирішення, а також розвиток розумових і фізичних здібностей учнів. Тому особливого значення в підготовці педагога професійного навчання набуває ефективна система формування професійної мобільності як основи його педагогічної майстерності. Надзвичайно важливою, – наголошує О. Коваленко, – постає проблема аналізу діяльності інженера-педагога, виділення його професійно значущих якостей, необхідних для роботи, визначення способів їх формування в період одержання базової освіти у вищому навчальному закладі, а також у системі підвищення кваліфікації»².

Оскільки модернізація системи професійної освіти орієнтована на компетентнісний підхід, логічно було б стверджувати, що такий підхід повинен мати місце й в системі підготовки майбутніх педагогів професійного навчання. У цьому випадку категорію компетентність важливо розглядати як інтелектуально й особистісно зумовлений *досвід* соціально-професійної життєдіяльності людини, що ґрунтується на знаннях.

У психології праці категорія «професійна компетентність» тлумачиться одночасно і як синонім професіоналізму, і як одна з його складових, що включає спеціальну, соціальну, особистісну й індивідуальну компетенції. Такий підхід зумовлює необхідність перетворення системи підготовки майбутніх педагогів професійного навчання в напрямі її поглибленої індивідуалізації й оновлення змісту. Водночас зазначимо, що майбутні педагоги професійного навчання одержують як базову інженерну підготовку за фахом, так і психолого-педагогічну та методичну.

У сучасних соціально-економічних умовах, коли в Україні розвиваються ринкові відносини, необхідно не тільки підвищувати професійний рівень педагогічних кадрів, а й формувати в них готовність і здатність до професійної мобільності. Однією із провідних проблем у розвитку психолого-педагогічної готовності педагога професійного навчання до професійної мобільності є його нездатність оцінити свої можливості і спрогнозувати

¹ Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Розвиток. Результати. – К.: Грамота, 2005. – С. 4.

² Коваленко Е.Э. Дидактические основы профессионально-методической подготовки преподавателей специальных дисциплин: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04 / Коваленко Е.Э. – Харьков, 1999. – С. 6.

особистісний розвиток, знайти власне рішення в ситуації вибору, відстояти свою індивідуальність, забезпечуючи перспективи кар'єрного зростання. Це породжує стереотипність професійного мислення й поведінкових штампів, невпевненість у собі і як результат – професійну приреченість (робота, яка не до душі й водночас острах змінити її). Така незрілість професіонала (не тільки в педагогічній діяльності), нездатність відповідати за себе і за результати своєї праці, невміння самокритично оцінити свою корисність на цьому поприщі стає причиною невдоволення собою, а часом і психічної деформації особистості.

Нами було проведено опитування (367 осіб) викладачів і майстрів виробничого навчання професійно-технічних навчальних закладів з метою виявити їх ставлення до виконуваної професійної діяльності і зміни професії. Відчуваючи повне професійне задоволення в роботі з учнями 12% опитаних, 48% не бачать перспективи кар'єрного зростання, хоча впевнені у своїх можливостях щодо керівної роботи, 35% хотіли б змінити професію, тому що не можуть працювати згідно з новими вимогами, однак не готові до таких змін. Не дали відповіді 5%. Третина педагогів зазначила, що неправильно обрали професію, але не бачать перспективи самореалізації в якійсь іншій діяльності.

Результати опитування показали, що сучасні педагоги професійного навчання відчують потребу в знаннях про сутність і значення професійної мобільності, прагнуть уміти прогнозувати особистісне та професійне зростання, особистісне і професійне зростання учнів. На цьому ґрунті виникає суперечність між соціальним замовленням на підготовку професійно мобільного кваліфікованого робітника й реальними можливостями педагогів професійного навчання щодо повноцінного виконання завдань в умовах системи професійної підготовки у професійно-технічному навчальному закладі. Отже, слід переглянути зміст підготовки майбутніх педагогів професійного навчання і зміст методичної роботи у професійно-технічних навчальних закладах, щоб забезпечити умови для розвитку професійно мобільної особистості педагога професійного навчання.

Дослідники професійної мобільності, аналізуючи суть цього феномена, відзначають його інтеграційний характер, що об'єднує знання, уміння, досвід, ціннісно-сміслову спрямованість, особистісні якості в єдине ціле, що й забезпечує високий рівень професійних досягнень. Не володіючи добре розвиненою професійною мобільністю педагог не має перспективи професійного зростання.

Хоча поняття «професійна мобільність» увійшло в наукову теорію й педагогічну практику, в українських довідкових виданнях ми, на жаль, не знайшли його тлумачення. У педагогічній енциклопедії, виданій у республіці Білорусь, Є. Рапацевич визначає професійну мобільність як «можливість і здатність успішно переключатися на іншу діяльність або змінювати вид

праці. Професійна мобільність передбачає володіння системою узагальнених професійних способів і умінь ефективно їх використовувати для виконання яких-небудь завдань у суміжних галузях виробництва і порівняно легко переходити від однієї діяльності до іншої. Професійна мобільність передбачає також високий рівень узагальнених професійних знань, готовність до оперативного відбору і реалізації оптимальних способів виконання різних завдань у галузі своєї професії. В умовах швидких змін техніки і технології виробництва професійна мобільність виступає важливим компонентом кваліфікаційної структури спеціаліста... »³.

Професійна мобільність відіграє надзвичайно важливу роль у сучасному суспільстві, адже безпосередньо пов'язана з рівнем професійної освіти людини і є найбільш надійним каналом вихідної професійної мобільності. Цілком слушною є думка Р. Пріми стосовно того, що професійну мобільність педагога доцільно розглядати як: «підґрунття ефективного реагування особистості на „виклик” сучасного суспільства, своєрідний особистісний ресурс, що лежить в основі дієвого перетворення суспільного довкілля і самого себе в ньому; системне багатогранне явище, що вимагає інтегрованого, міждисциплінарного підходу щодо дослідження; внутрішній (мотиваційно-інтелектуально-вольовий) потенціал особистості, що лежить в основі гнучкої орієнтації і діяльнісного реагування в динамічних соціальних і професійних умовах відповідно до власних життєвих позицій; забезпечує готовність до змін і реалізацію цієї готовності у своїй життєдіяльності (готовність особистості до сучасного життя з його багатоаспектними чинниками вибору); детермінує професійну активність, суб'єктність, творче ставлення до професійної діяльності, особистісного розвитку, що сприяє ефективному розв'язанню фахових проблем»⁴.

Наші дослідження показали, що формування професійної мобільності у процесі професійної підготовки майбутнього педагога професійного навчання буде ефективним, якщо буде виявлено ключові компетенції, метапрофесійні якості й особливості формування майбутнього професійно мобільного педагога. Наявність професійної мобільності передбачає готовність майбутнього педагога професійного навчання до зміни виконуваних професійних завдань, місця роботи, здатність швидко розв'язувати педагогічні ситуації, освоювати нові педагогічні технології навчання.

Як відомо, Л. Горюнова, Е. Зеєр, Б. Ігошев аргументовано доводять, що можливість здійснення людиною переміщень, змін у своїй професійній діяльності зумовлюється наявністю компетенцій і компетентностей. Важ-

³ Педагогика: большая современная энциклопедия / сост. Е.С. Рапацевич. – Мн.: Современное слово, 2005. – С. 482.

⁴ Пріма Р.М. Формування професійної мобільності майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика [монографія] / Р.М. Пріма. – Дніпропетровськ: ІМА-ПРЕС, 2009. – С. 101–102.

ливим чинником забезпечення професійної мобільності є також наявність у людини таких особистісних якостей і здатностей, як: соціальна активність (знаходить вияв у готовності безпосередньо брати участь у різних громадських заходах, проектах різної змістової спрямованості); висока адаптивність до різних суспільних ситуацій, функціонально різних видів діяльності; креативність, творче перетворення будь-якої ситуації⁵.

Педагогічна практика показує: якщо педагогічна діяльність не підкріплена науковою і методичною роботою, швидко згасає професійна педагогічна майстерність. Переконані, професіоналізм педагога і його професійна мобільність тісно пов'язані між собою. Професійна мобільність саме й виявляється в умінні бачити і формулювати педагогічні завдання на основі аналізу педагогічних ситуацій і знаходити оптимальні способи їх вирішення.

Досліджуючи розвиток соціально-професійної мобільності андрагога, Ю. Калиновський як критерії оцінки мобільності виділяє: властивості та якості особистості (відкритість світу, довіра до людей і до себе, гнучкість, оперативність, локалізація контролю, толерантність); уміння (рефлексія, саморегуляція, самовизначення, цілевизначення); здібності (бачити і розуміти сутність змін у соціумі; бачити варіативність і альтернативність розвитку ситуації); здатності (конструктивно, продуктивно мислити; проектувати необхідні зміни в мікросоціумі; вирішувати проблеми; адаптуватися до змін)⁶. Саме ключові і професійні компетенції спрямовуються на розвиток важливих якостей професійно мобільного педагога професійного навчання, що сприяють підвищенню продуктивності його професійної діяльності, вдосконаленню знань, умінь та навичок, освоєнню основних сучасних педагогічних технологій і формуванню педагогічної майстерності.

Надзвичайно важливим у підготовці майбутнього педагога професійного навчання є розвиток соціальної перцепції (сприйняття людини людиною) й емоційної реактивності, гнучкості поведінки, самоповаги й поваги до учня. Виділяють механізми соціальної перцепції – способи, за допомогою яких люди інтерпретують, розуміють й оцінюють іншу людину. Найпоширенішими механізмами є емпатія, ідентифікація, соціальна рефлексія. Тому так важливо використовувати в навчально-виховному процесі нетрадиційні форми і методи навчання (психолого-педагогічний консиліум, семінар, тренінги) та оригінальні методики підвищення психологічної компетентності майбутніх педагогів професійного навчання.

⁵ Игошев Б.М. Организационно-педагогическая система подготовки профессионально мобильных специалистов в педагогическом университете: [монография] / Б.М. Игошев. – М.: ВЛАДОС, 2008. – С. 108–109.

⁶ Калиновский Ю.И. Развитие социально-профессиональной мобильности андрагога в контексте социокультурной образовательной политики региона: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Калиновский Ю.И. – СПб., 2001. – С. 284.

Професійна мобільність передбачає професійну активність педагога, тобто здійснення різних педагогічних дій, що допомагають вирішувати завдання навчання, виховання і розвитку учня. Така активність передбачає наявність шести компонентів, якими є: гностичний (здобуття і накопичення нових знань про закони і механізми функціонування педагогічної системи), проектувальний (проектування цілей викладання предмета і способів їх досягнення, планування навчального процесу, етапів формування розумових дій, передбачення можливих утруднень в учнів під час вивчення предмета і шляхів їх подолання), конструктивний (відбір і композиційна побудова змісту навчального предмета, форм і методів проведення занять, добір і розробка системи завдань відповідно до поставленої мети, планування змісту з урахуванням міжпредметних зв'язків, вибір раціональної структури заняття залежно від мети, змісту і рівня розвитку учнів, вибір форм і методів контролю навченості учнів), організаційний (організація активних форм навчання: дискусій, ділових і рольових ігор, тренінгів; використання педагогічних методів, адекватних тій чи іншій ситуації; організація самостійної роботи учнів на занятті; використання технічних засобів навчання; використання елементів проблемного навчання), комунікативний (дії, пов'язані із встановленням педагогічно доцільних взаємовідносин між суб'єктами педагогічного процесу), соціально-психологічний (дисциплінування учнів, стимулювання до активної навчально-пізнавальної діяльності, створення атмосфери співробітництва, оцінка рівня розвитку групи та визначення її лідерів і неформальної структури, конструктивне вирішення конфліктів, керування психологічним станом учнів, саморегуляція власних психічних станів, встановлення і підтримка ділових стосунків з колегами, учнями, адміністрацією).

Отже, професійна мобільність педагога професійного навчання – це певний комплекс, що включає *якості* його особистості, які забезпечують його внутрішній розвиток через сформованість ключових та загальнопрофесійних компетентностей; *професійну діяльність*, детерміновану подіями, які змінюють середовище і результатом якої виступає самореалізація педагога в житті та професії; *процес перетворення* педагогом учнів, самого себе, а також навколишнього професійного і життєвого середовища.

У такому разі постає потреба вивчення професійної мобільності педагога професійного навчання на рівні особистісних якостей (адаптивність, комунікативність, самостійність, пристосовність, цілеспрямованість, ціннісні орієнтації й установки, соціальна пам'ять, критичне мислення, здатність до самопізнання, саморозвитку, самоосвіти, соціальна рухливість); на рівні характеристик діяльності (рефлексивність, креативність, проєктивність, прогнозування, цілевизначення, гнучкість, пластичність); на рівні процесів перетворення власної особистості, діяльності, навколишнього середовища. З'являється також потреба спеціальної організації процесу формуван-

ня професійної мобільності як синтезу розвитку ключових професійних компетентностей майбутніх педагогів професійного навчання, їх здатності вирішувати професійно-педагогічні завдання навчально-виховного процесу і вдосконалювати зміст фахових дисциплін і навчального процесу загалом.

Лілія Сушенцева

**ПРОФЕСІЙНА МОБІЛЬНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА
ПРОФЕСІЙНОГО НАВЧАННЯ ЯК ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН**

Резюме

Обґрунтовано актуальність формування професійної мобільності майбутніх педагогів професійного навчання. Розкрито аспекти діяльності педагога професійного навчання, що пов'язані з його професійною мобільністю.

Ключові слова: педагог професійного навчання, професійна мобільність.

Lilia Suszencewa

**MOBILNOŚĆ ZAWODOWA PRZYSZŁEGO PEDAGOGA NAUCZANIA
ZAWODOWEGO JAKO FENOMEN PEDAGOGICZNY**

Streszczenie

Rozważano aktualność kształtowania zawodowej mobilności przyszłych pedagogów kształcenia zawodowego. Przedstawiono te aspekty działalności pedagogów oświaty zawodowej, które są związane z zawodową mobilnością.

Słowa kluczowe: pedagog kształcenia zawodowego, zawodowa mobilność.

Lilia Syshentseva

**PROFESSIONAL MOBILITY OF A FUTURE TEACHER OF
PROFESSIONAL STUDIES AS PEDAGOGICAL FENOMENON**

Summary

Actuality of forming of professional mobility of future teachers of professional studies is grounded. The aspects of activity of a teacher of professional studies are exposed, that related to his professional mobility.

Keywords: teacher of professional studies, professional mobility.